

MICHAŁ SIERBA

Białoruskie Towarzystwo Historyczne

Pośmiertny inwentarz dóbr Jana Klemensa Branickiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego, z 1772 r. Nowe ustalenia w kwestii podstawy źródłowej

Słowa kluczowe: Jan Klemens Branicki, Izabella Branicka, inwentarz, Podlasie, źródła historyczne, XVIII wiek, Białystok

Key words: Jan Klemens Branicki, Izabella Branicka, inventory, Podlasie, historical sources, XVIII century, Białystok

Jan Klemens Branicki był jednym z największych i najbogatszych magnatów w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej. Posiadał szereg dóbr na terenie kraju – przede wszystkim na Podlasiu, w Małopolsce, w województwie ruskim i trockim. Po jego śmierci w 1771 r. został spisany inwentarz, który objął pozostałe po nim dobra ruchome i nieruchome. Dotychczas badacze korzystali z kopii tego inwentarza zachowanej w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w zbiorze Archiwum Roskie. Jednak okazuje się, że do naszych czasów zachował się oryginał tego dokumentu, z którego w pierwszej kolejności powinno się korzystać – zwłaszcza przy pracach edytorskich.

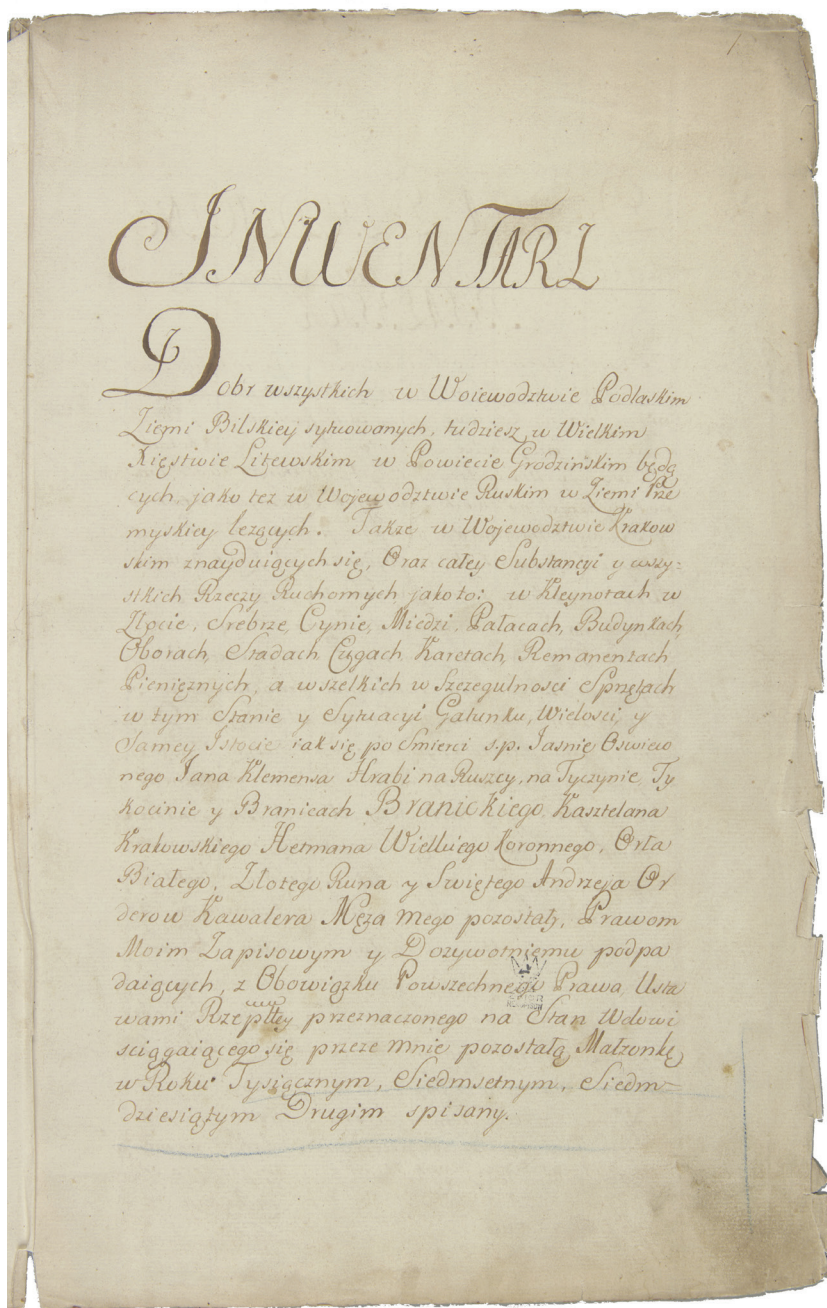
Jan Klemens Branicki urodził się 21 października 1689 r. Był synem Stefana Mikołaja Branickiego (stolnika wielkiego koronnego i wojewody podlaskiego)¹ i Katarzyny z Sapiehów. Został ochrzczony imionami Jan Kazimierz, które później zmienił na imiona swojego dziada – Jana Klemensa Branickiego (marszałka nadwornego koronnego, zm. 1673)². W młodości został przez rodziców wysłany do służby w wojsku francuskim, z której powrócił po śmierci ojca w 1709 r. Został dobra po ojcu w znacznym stopniu zniszczone, co było związane z toczącą się wówczas Wielką Wojną Północną. Jan Klemens był spowinowacony z największymi rodami Rzeczypospolitej – Sapiehami, Potockimi i Lubomirskimi, jednak początkowo najbardziej zbliżył się z Karolem Stanisławem Radziwiłłem, którego córkę Katarzynę poślubił. Ten pomógł mu również w uzyskaniu starostwa brańskiego na Podlasiu. W 1720 r. zmarła matka Branickiego, który od tego momentu przejął

pełną kontrolę nad zarządzeniem własnych majątków. Dobre kontakty z dworem królewskim Augusta II i Augusta III skutkowały uzyskaniem starostwa bielskiego, krośnieńskiego, mościskiego, janowskiego i innych, a także urzędów. Branicki poszedł w kierunku kariery w administracji wojskowej. W 1724 r. został chorążym wielkim koronnym, w 1728 r. generałem artylerii koronnej, w 1735 r. hetmanem polnym koronnym, zaś w 1752 r. hetmanem wielkim koronnym. Pełnił również urzędy senatorskie – od 1746 r. był wojewodą krakowskim, by w 1762 r. awansować na kasztelaniego krakowską. W 1730 r. zmarła jego pierwsza żona Katarzyna z Radziwiłłów. Ożenił się ponownie z Barbarą Szembekówną, jednak szybko doszło do rozwodu. Czartoryscy skłonili będącego już w sile wieku Branickiego do poślubienia w 1748 r. młodej Izabeli Poniatowskiej – siostry przyszłego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Jan Klemens zmarł w Białymstoku 9 października 1771 r. jako ostatni męski przedstawiciel rodu Branickich herbu Gryf³.

Branicki był człowiekiem wielkiej fortuny (nazywanym „najrzędniejszym w Polsce magnatem”), ogromnie ambitnym i rządym splendoru, jednak miernym w działaniach wojskowych i politycznych⁴. Uwielbiał przepych, dostatek i piękno – czego naocznym przykładem jest choćby pałac w Białymstoku (tzw. Polski Wersal⁵), ale i inne rezydencje. Jego majątek nieruchomy obejmował ogromne połacie ziemi rozsiane po województwie podlaskim, krakowskim, ruskim i trockim – co zostało szczegółowo opisane w jego pośmiertnym inwentarzu (zob. tabela 1).

Inwentarze to źródła pisane, zaliczane do typu źródeł bezpośrednich, aktowych i gospodarczych. Te dokumenty cechują się dużą wiarygodnością. W tym przypadku inwentarz został spisany po śmierci właściciela dóbr, które przejęła w dożywocie wdowa po nim. Wobec braku dzieci ze związku Jana Klemensa Branickiego i Izabeli z Poniatowskich Branickiej inwentarz był wykorzystywany w późniejszych sporach i podziałach majątkowych przez spadkobierców hetmana. Dokument ukazuje ogromną spuściznę ruchomą i nieruchomą, którą pozostawił po sobie Branicki. Inwentarz ma bardzo duży potencjał badawczy i można go wykorzystać na polu historii, architektury, urbanistyki, historii kultury materialnej, historii sztuki i regionalistyki.

Pełen tytuł dokumentu brzmi: „Inwentarz dobr wszystkich w Woiewodztwie Podlaskim Ziemi Bielskiej sytuowanych, tudzież w Wielkim Xięstwie Litewskim w Powiecie Grodzińskim będących, jako też w Wojewodztwie Ruskim w Ziemi Przemyskiej leżących. Także w Wojewodztwie Krakowskim znajdujących się, Oraz całej Substancji y wszystkich Rzeczy Ruchomych jako to: w Kleynotach w Złocie, Srebrze, Cynie, Miedzi, Pałacach, Budynekach, Oborach, Stadach, Cugach, Karetach, Remanentach Pieniężnych, a wszelkich w Szczegulności Sprzętach w tym Stanie y Sytuacji Gatunku, Wielosci y Samey Istocie jak się po Śmierci s.p. Jasnie Oswieconego Jana Klemensa Hrabi na Ruszcy, na Tyczynie, Tykocinie y Branicach Branickiego Kasztelana Krakowskiego Hetmana Wielkiego Koronnego, Orła Białego, Złotego Runa y Świętego Andrzeja Orderów Kawalera Męza mego pozostały, Prawom Moim Zapisowym y Dożywotniemu podpadających, z Obowiązku Powszechnego Prawa Ustawami Rzepltey przeznaczonego na Stan Wdowi ściągającego się przeze mnie pozostałą Małżonkę w Roku Tysiącnym, Siedmsetnym,

1. Strona tytułowa inwentarza spisane go po śmierci Jana Klemensa Branickiego. Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK VIII rkps 106, s. 1. Fot. A. Olchawska
Title page of the inventory written after the death of Jan Klemens Branicki. National Museum in Kraków, sig. MNK VIII rkps 106, p. 1. Photo by A. Olchawska

Siedmdziesiątym Drugim spisany⁷⁶ (zob. il. 1). Inwentarz powstał na zlecenie Izabeli Branickiej i wedle zapisu z końca dokumentu: „Ten inwentarz zaraz po śmierci śp. męża mego pisać zaczęty, a dnia trzeciego października roku terażniejszego 1772 w Białymstoku dokończony” (zob. il. 2)⁷⁷. Dokument dzieli się na zasadnicze części, co prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Części inwentarza z 1772 r. ze zbiorów MNK i AGAD

Parts of the 1772 inventory from the collections of the National Museum in Kraków and the Central Archives of Historical Records in Warsaw

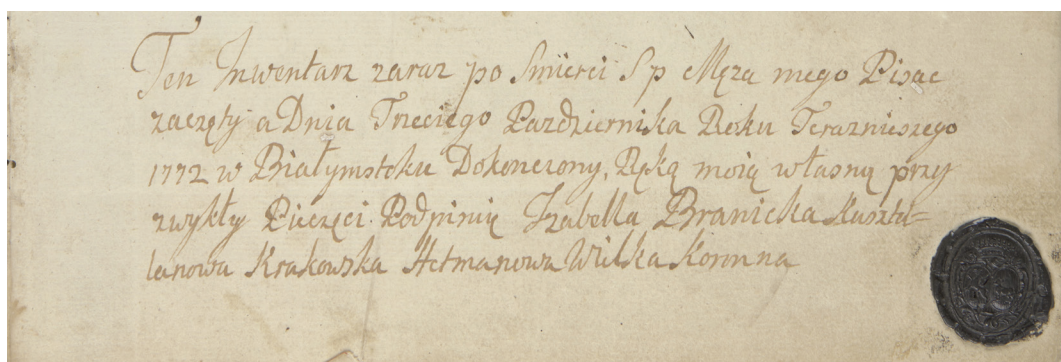
Wyodrębniony fragment dokumentu	Strony MNK	Strony AGAD	Karty AGAD (stara paginacja)
1. Dobra dziedziczne w województwie podlaskim	2-775	2-738	1v-368v
a) dobra Białystok	2-475	2-458	1v-235v
b) dobra Choroszcz*	475-597	458-575	235v-287
c) dobra Tykocin	598-775	576-738	287v-368v
2. Dobra zastawne w powiecie grodzieńskim i w województwie podlaskim	775-933	739-895	369-448
a) włość Doylidy	776-797	739-758	369-378v
b) włość Sobolewo	797-841	758-800	378v-399v
c) dobra Orla	841-933	800-895	399v-448
3. Dobra w województwie ruskim	934-1049	896-1012	448v-506v
a) dobra Tyczyn	934-1049	896-1012	448v-506v
4. Dobra krakowskie	1050-1097	1013-1058	507-529v
a) dobra Branice i Ruszcza	1050-1077	1013-1038	507-519v
b) kamienica w Krakowie	1078-1097	1039-1058	520-529v
5. Pałac w Warszawie	1098-1133	1059-1088	530-544v
6. Zasób skarbców białostockich i inne ruchomości	1134-1229	1089-1184	545-592v
7. Rejestr pieniędzy, dochodów i wydatków	1229-1232	1184-1187	592v-594

Źródło: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Roskie, Akta osobisto-rodzinne i majątkowo-prawne z XIV-XX w., sygn. 122; Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK VIII rkps 106

Source: Main Archive of Old Files, Roś Archives, Personal-family and property-legal files from the 14th-20th century, sig. 122; National Museum in Kraków, sig. MNK VIII rkps 106

* dobra Choroszcz leżały w powiecie grodzieńskim w województwie trockim

Dotychczas badacze korzystali z inwentarza, który zachował się w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, w zbiorze Archiwum Roskie, Akta osobisto-rodzinne i majątkowo-prawne z XIV-XX w., sygn. 122 (dawna

2. Formuła końcowa, podpis i pieczęć Izabeli z Poniatowskich Branickiej na końcu inwentarza z 1772 r. Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK VIII rkps 106, s. 1232. Fot. A. Olchawska
The closing phrase, signature and seal of Izabela Branicka, née Poniatowska, at the end of the 1772 inventory. National Museum in Kraków, sig. MNK VIII rkps 106, p. 1232.

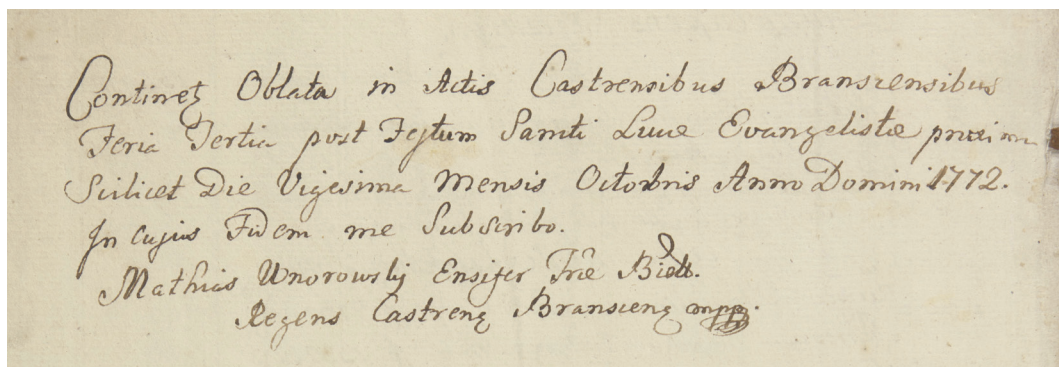
Photo by A. Olchawska

sygn. 82). Znajduje się tam kopia dokumentu sporządzona na podstawie oblaty z ksiąg grodzkich brańskich. Sam inwentarz został oblatowany w grodzie brańskim dnia 20 października 1772 r., czyli niedługo po jego spisaniu. Wpis do księgi brańskiej sporządził Maciej Wnorowski, wiceregent grodzki brański. Pod sporządzoną kopią z Archiwum Roskiego podpisał się archiwista brański Popławski, który najprawdopodobniej sporządził tę kopię na podstawie oblaty brańskiej⁸. Dokument ten wspomniano w opisie zasobu archiwum białostockiego z 1793 r.:

Plik drugi, w którym znajduje się ekstrakt inwentarza dóbr ruchomych i nieruchomych po niegdy JO Janie Branickim KKHWK [Kasztelanie Krakowskim, Hetmanie Wielkim Koronnym – M.S.] pozostałych przez JO Izabelę z książąt Poniatowskich Branicką kasztelanową krakowską, HWK [Hetmanową Wielką Koronną – M.S.] pozostałą wdowę, podług prawa spisane go i zaprzysiężonego z ksiąg grodzkich brańskich 1772 roku dnia 20 października autentycznie wydany⁹.

Dokument liczy łącznie 1189 stron.

Jednak okazuje się, że nie jest to jedyny zachowany egzemplarz inwentarza z 1772 r. W zbiorach Działu Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie pod sygn. MNK VIII rkps 106 znajduje się oryginalny inwentarz. Zapis z ostatniej strony wskazuje na to, że na jego podstawie sporządzono oblatę w grodzie brańskim (zob. il. 3). W umieszczonym w internecie *Inwentarzu Rękopisów Muzeum Narodowego w Krakowie* dokument ten został opisany dość enigmatycznie: „MN 106. XVIII w. Opr. Skór. S. 1233. Inwentarz Dóbr Wszystkich... Branickich”¹⁰. Dokument ma formę potężnej księgi, oprawionej w nadwyręzoną na grzbiecie skórę. Liczy łącznie 1233 strony o wymiarach 37 × 24 cm. Stan zachowania (poza oprawą) należy uznać za bardzo dobry. Inwentarz został spisany jedną ręką, czytelnym i dokładnym pismem. Na marginesach pojawiają się

Continet Oblata in Actis Castrensis Bransensis
Feria Tertio post Festum Sancti Lucae Evangelistae praei.
Sibi et Die Vigesima mensis Octobris Anno Domini 1772.
In Cujus Fidem me Subscribo.
Mathias Wnorowski Ensifer Tre Bieda.
Regens Castrum Bransens.

3. Dopisek sporządzony na ostatniej stronie inwentarza z 1772 r. Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK VIII rkps 106, s. 1233. Fot. A. Olchawska

A note made on the last page of the inventory from 1772. National Museum in Kraków, sig. MNK VIII rkps 106, p. 1233. Photo by A. Olchawska

czasem dopiski „Skarb”, które wskazują, że jakiś budynek w miejscowości należał do skarbu dworskiego. Na oryginalność dokumentu wskazuje zapis z przedostatniej strony inwentarza z podpisem i pieczęcią Izabeli z Poniatowskich Branickiej (zob. il. 2)¹¹. Inwentarz był wykorzystywany nie tylko bezpośrednio po śmierci Jana Klemensa Branickiego, ale również w drugiej połowie XIX w., o czym świadczy dopisek dotyczący jednego z młynów w dobrach tykocińskich, który został sporządzony na marginesie: „siedzi na nim teraz Maliszewski. 1869”¹².

Nieznana jest proveniencja dokumentu. Nie udało się ustalić, jakie były jego dzieje od momentu spisania do przekazania go do Muzeum Narodowego w Krakowie. Jedynie założyć można, że Izabela z Poniatowskich Branicka, jako dożywotni użytkownik dóbr po Janie Klemensie Branickim¹³, zachowała dla siebie oblatę z grodu brańskiego, zaś oryginał przekazała jego prawnym spadkobiercom. Po hetmanie dziedziczyła jego siostra Urszula z Branickich Lubomirska (zm. 1776 r.) i córka jego siostry Krystyny z Branickich Sapieżynej (zm. 1761 r.) Teresa z Sapiehów Potocka (zm. 1777 r.), a następnie ich potomstwo¹⁴. Możliwe, że z tego inwentarza korzystały też władze pruskie, czego śladem jest ekstrakt fragmentu dokumentu, który sporządzono w 1805 r.¹⁵ Niski numer inwentarzowy (106) świadczy, że dokument trafił do Muzeum Narodowego w Krakowie w początkach jego formowania się. Według Karola Łopateckiego istniały co najmniej trzy egzemplarze inwentarza¹⁶. Poza opisanymi wcześniej egzemplarzami z Muzeum Narodowego w Krakowie i Archiwum Roskiego, znane są losy jeszcze jednego. Znajdował się on w 1910 r. w Centralnym Archiwum w Wilnie pod sygn. 8904 i liczył 604 karty¹⁷. Był to inwentarz wpisany do księgi sądowej brańskiej. W 1920 r. księga ta trafiła do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie do zespołu Akta podlaskie, sygn. 8904¹⁸. Wypisów z tego egzemplarza dokonał Jan Glinka. Dokument spłonął w 1944 r. wraz z całym archiwum¹⁹.

Dotychczas napisano wiele prac naukowych z wykorzystaniem inwentarza z 1772 r. – zwłaszcza dotyczących dziejów Podlasia i rodu Branickich herbu Gryf w XVIII w., dla których zagadnień jest to źródło o fundamentalnym i podstawowym znaczeniu, jednym z najważniejszych dla tego okresu. Należy wymienić

choćby wydane w XXI w. prace Anny Oleńskiej²⁰, Aliny Sztachelskiej-Kokoczek²¹, Józefa Maroszka²² czy opracowanie zbiorowe dotyczące dziejów Białegostoku²³ i Tyczyna²⁴, a także serię *Katalog zabytków sztuki w Polsce*²⁵. Jednak każda z nich była oparta na kopii inwentarza z 1772 r. z Archiwum Roskiego lub na wypisach z Tek Glinki. Inwentarz z 1772 r. nie został nigdy wydany w całości. Opublikowano tylko jego fragmenty – jednak również na podstawie dokumentu z Archiwum Roskiego²⁶.

Niewykorzystywanie oryginału inwentarza z 1772 r. przez badaczy nie oznacza, że jest on zupełnie nieznany. Teresa Zielińska w 1998 r. zapisała:

Zaraz na wstępie [po śmierci Jana Klemensa Branickiego, Izabela z Poniatowskich Branicka – M.S.] kazała sporządzić obszerny i drobiazgowy opis majątku, stanowiący obecnie źródło o kapitalnej wartości, zachowane w oryginale w Muzeum Narodowym w Krakowie, a w uwierzytelnionym wypisie z akt grodzkich brańskich w Archiwum Roskim²⁷.

O inwentarzu z 1772 r. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie wspomniał również Janusz Nowak w artykule *Inwentarze, katalogi i spisy w zbiorach rękopiśmiennych Muzeum Narodowego w Krakowie*:

Spis biblioteki pałacu Branickich w Białymstoku [2. poł. XVIII w.]. [sygn. MNK VIII rkps – M.S.] 106. Pol. 1772 r. 37 × 24 cm. S. 1234. Opr. sk. Oryg. *Inwentarz dóbr wszystkich [...] Branickich* zakończony 3 X 1772 r. Na s. 1224–1228 zawiera 91 pozycji tytułowych oraz stan liczbowy map (szt. 51), abrysów i planów (szt. 261), kopersztychów (szt. 103), globusów (szt. 9). Na s. 1228–1229 dopisano informację, że do wykazu należy dodać 51 dzieł znajdujących się w pokojach pałacowych. Inwentarz podpisany i opieczetowany przez Izabelę Branicką kasztelanową krakowską i hetmanową w. kor. żonę Jana Klemensa Branickiego²⁸.

Na potrzeby niniejszego artykułu i przyszłych działań edycyjnych dokonano porównania ze sobą części oryginału z MNK i kopii z AGAD. Fragment dotyczy dóbr tykocińskich (zob. tabela 1). Należy stwierdzić, że zasadniczo tekst obydwu egzemplarzy pokrywa się i nie pojawiają się nowe istotne treści. Jednak wchodząc w szczegóły, można zauważyć pewne różnice. Egzemplarze różnią się w kwestii form zapisu niektórych imion. W dokumencie z MNK: „Icko”, „Angela”, „Abraham”, „Mordcha”, „Mędel”, „Johanna”, „Kasper”; w AGAD: „Idzko”, „Aniela”, „Abram”, „Mortha”, „Mendel”, „Joanna”, „Gasper”. Pomiędzy egzemplarzami mamy również zmianę w zapisie niektórych liter, zwłaszcza końcówek („o”–„ą”, „e”–„ę”, „ą”–„o”, np. w MNK „Katarzyna” i „rzeką”, w AGAD „Katarzyno” i „rzecko”). Słowo „jedne” zapisywane w AGAD zazwyczaj w MNK występuje jako „jedno”. Czasem używane w MNK „ę”, „ą” i „ż” zamieniane jest w AGAD na „em”, „on” i „sz” (np. „kępa” na „kempa”, „grądy” na „grondy”, „też” na „tesz”, „ponieważ” na „poniewasz”). Częstka „am” występująca w MNK często zastępowana jest „om” w AGAD (np. „kramarz” na „kromarz”, „brama” na „broma”). Występujące w MNK „sz” w słowach typu „zaszczepka” jest skracane w AGAD do „s” – „zasczepka”.

W egzemplarzu z AGAD słowo „wszystkie” zapisywano jako „wszytkie”. Słowa w MNK zapisane w formie „przebianych”, „wybianych” w egzemplarzu z AGAD zapisywano jako „przebijanych”, „wybijanych”. Zdarzają się również drobne różnice w zapisie nazwisk – MNK: „Roszkowski”, „Rowicki”, „Czyzkowski”, „Narecki”, „Pielecki”, „Szladziński”, „Malinowski”; AGAD: „Roskowski”, „Rowiecki”, „Czyszowski”, „Nerecki”, „Pilecki”, „Sładzinski”, „Kalinowski” itp. Odnotować należy także opuszczenia małych fragmentów tekstu w egzemplarzu z AGAD względem tego z MNK, jak również zmianę szyku wyrazów. Zdarza się też zamiana kolejności osób, ich rodzin i nieruchomości, które są odnotowywane w wypisie mieszkańców miasta i wsi. Ponadto pojawiają się przypadki podania innej liczby lat dzieci występujących w inwentarzach. Daty zapisywane w MNK w formie liczbowej w AGAD uzyskały formę słowną (np. „3 października 1759” – „trzeciego Października Tysiącznego Siedmsetnego Pięćdziesiąt dziewiątego”). Skrót z MNK typu „J.O.” czy „śp.” w AGAD zapisywane są w pełnej formie. Należy także wspomnieć o innym układzie graficznym dokumentów, rozkładzie marginesów i akapitów. Trzeba podkreślić, że mimo iż inwentarz z AGAD został spisany estetycznie i w czytelny sposób, egzemplarz z MNK jest pod tym względem jeszcze lepszy i staranniejszy. Logiczne jest również to, że w egzemplarzu z AGAD nie występują dopiski sporządzone na marginesach w dokumencie z MNK.

Podsumowując, w przyszłych pracach naukowych i edytorskich²⁹, wykorzystujących inwentarz z 1772 r. sporządzony po śmierci Jana Klemensa Branickiego, postuluję korzystanie z dokumentu, który znajduje się w zasobie Muzeum Narodowego w Krakowie, gdyż jest to akt oryginalny, a nie uwierzytelniony wypis. Kwestią do opracowania w przyszłości jest całościowe porównanie dokumentu z Archiwum Roskiego z zachowanym oryginałem i zbadanie rozbieżności. W końcu pisarze w trakcie przepisywania mogli dopuścić do pomyłek, błędów czy pominąć większych bądź mniejszych fragmentów tekstu – co udało się zauważyć już na próbce dotyczącej dóbr tykocińskich. Należy podkreślić, że dokument z Archiwum Roskiego, mimo iż w sensie formalno-prawym jest uwierzytelnionym wypisem, jest również kopią kopii (w znaczeniu kolejności powstania), co tym bardziej potęguje prawdopodobieństwo wystąpienia rozbieżności z oryginałem.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych

Archiwum Roskie, Akta osobisto-rodzinne i majątkowo-prawne z XIV-XX w., sygn. 32, 122

Archiwum Państwowe w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen, sygn. 2309

Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK VIII rkps 106

Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Teki Glinki, teka 107, 110, 141-142

Źródła drukowane

Büsching A.F., *Geografia Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego tudzież innych Prowincyi do nich należących*, Warszawa 1768.

- Pałac Branickich w Białymstoku, t. 1, *Inwentarze z XVII i XVIII w.*, cz. 1, oprac. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2018.
- Powinności mieszkańców miasta Tykocin według inwentarza z 1772 r., oprac. M. Sierba, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. 18, z. 2.
- Żydzi ziemi bielskiej w dokumentach z XVII–XVIII w., oprac. A. Leszczyński, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1980, nr 4.

Opracowania

- Czapiński W., *Branicki Jan Klemens*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936.
- Dunin-Kozicki Z., *Białystok w XVIII w.*, „Kwartalnik Litewski” 1910, R. 1, t. 3.
- Inwentarz b. Wileńskiego Archiwum Centralnego*, cz. 1, [oprac. I. Sprogis], Wilno 1929.
- Jan Klemens Branicki – splendor i miraż*, red. A. Danilczyk, W.F. Wilczewski, Białystok 2022.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 12, z. 2: *Miasto Białystok*, red. A. Oleńska, M. Zgliński, Warszawa 2015.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 12, z. 3: *Powiat białostocki*, red. K. Kolendo-Korczak, M. Zgliński, Warszawa 2016.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 12, z. 4: *Powiat bielski*, red. Z. Michalczyk, D. Piramidowicz, K. Uchowicz, M. Zgliński, Warszawa 2019.
- Konopczyński W., *Branicki Jan Klemens*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936.
- Kowecka E., *Dwór „najrządniejszego w Polsce magnata”*, Warszawa 1991.
- Łopatecki K., *Dzieje pojęcia „Polski Wersal”, czyli językowy obraz świata*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2018, t. 80, z. 2.
- Łopatecki K., „Nie masz w tym nic osobliwego: ożenił się równy z równą”. Ślub Jana Klemensa Branickiego z Izabelą Poniatowską – ujęcie prawnomajątkowe, [w:] *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019.
- Łopatecki K., *O instytucji dożywocia na przykładzie małżeństwa Jana Klemensa i Izabeli Branickich*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, t. 9, z. 1.
- Maroszek J., *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 r.*, Białystok 2013.
- Michalczyk Z., Oleńska A., Jamski P., *Tyczyn miastem Jana Klemensa Branickiego. Dzieje i znaczenie fundacji artystycznych*, Rzeszów–Tyczyn 2009.
- Nowak J., *Inwentarze, katalogi i spisy w zbiorach rękopiśmiennych Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 2003, z. 21.
- Oleńska A., *Jan Klemens Branicki. Sarmata nowoczesny. Kreowanie wizerunku poprzez sztukę*, Warszawa 2011.
- Piawski K., *Branicki Stefan Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936.
- Sztachelska-Kokoczek A., *Jan Klemens Branicki (1689–1771), „Białostoczczyna”* 1989, nr 4.
- Sztachelska-Kokoczek A., *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006.
- Sztachelska-Kokoczek A., Oleśnicki A., *Białystok w czasach Branickich (lata 1708–95)*, [w:] *Historia Białegostoku*, red. A.C. Dobroński, Białystok 2012.

Zielińska T., *Archiwalia dwóch rodów Branickich – herbu Gryf i herbu Korczak*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1998, t. 9.

Netografia

Inwentarz Rękopisów Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków 2016, <https://docplayer.pl/22343448-Muzeum-narodowe-w-krakowie-inwentarz-rekopisow-muzeum-narodowego-w-krakowie.html>

PRZYPISY

- ¹ Biogram: K. Piwarski, *Branicki Stefan Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 2, Kraków 1936, s. 411.
- ² Biogram: W. Czapiński, *Branicki Jan Klemens*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 403–404.
- ³ Biografii i działalności Jana Klemensa Branickiego poświęcono wiele opracowań. Zob. najważniejsze: W. Konopczyński, *Branicki Jan Klemens*, [w:] PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 404–407; E. Koweczka, *Dwór „najrządniejszego w Polsce magnata”*, Warszawa 1991; K. Łopatecki, „Nie masz w tym nic osobliwego: ożenił się równy z równą”. Ślub Jana Klemensa Branickiego z Izabelą Poniatowską – ujęcie prawnomajątkowe, [w:] *Honestas et turpitude. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019, s. 545–565; A. Oleńska, *Jan Klemens Branicki. Sarmata nowoczesny. Kreowanie wizerunku poprzez sztukę*, Warszawa 2011; A. Sztachelska-Kokoczek, *Jan Klemens Branicki (1689–1771)*, „Białostocczyzna” 1989, nr 4, s. 1–6; też, *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006.
- ⁴ Tej tematyce została poświęcona konferencja: *I Symposium Branicianum. Jan Klemens Branicki – splendor i miraż* (Muzeum Podlaskie w Białymstoku 13–15 października 2021), czego efektem jest praca zbiorowa: *Jan Klemens Branicki – splendor i miraż*, red. A. Danilczyk, W.F. Wilczewski, Białystok 2022.
- ⁵ A.F. Büsching, *Geografia Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego tudzież innych Prowincyi do nich należących*, Warszawa 1768, s. 151. Zob. też: K. Łopatecki, *Dzieje pojęcia „Polski Wersal”, czyli językowy obraz świata*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2018, t. 80, z. 2, s. 371–388.
- ⁶ Tytuł zapisany bez zmian edytorskich. Muzeum Narodowe w Krakowie [dalej: MNK], sygn. MNK VIII rkps 106, s. 1.
- ⁷ Tamże, s. 1232.
- ⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Roskie, Akta osobisto-rodzinne i majątkowo-prawne z XIV–XX w., sygn. 122.
- ⁹ Tamże, sygn. 32, s. 22–23.
- ¹⁰ *Inwentarz Rękopisów Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2016, <https://docplayer.pl/22343448-Muzeum-narodowe-w-krakowie-inwentarz-rekopisow-muzeum-narodowego-w-krakowie.html> [dostęp 18.12.2024].
- ¹¹ MNK, sygn. MNK VIII rkps 106.
- ¹² Tamże, s. 699.
- ¹³ K. Łopatecki, *O instytucji dożywocia na przykładzie małżeństwa Jana Klemensa i Izabeli Branickich*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, t. 9, z. 1, s. 39–66.
- ¹⁴ Tamże, s. 50.
- ¹⁵ Jako tytuł zapisano: „Excerpt z Inwentarza Oryginalnego przez JO Izabellę Branicką 1772 Zaprzysiężonego, na rekwiizycją Magistratu Białostockiego wydany”. Archiwum Państwowe w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen, sygn. 2309, k. 24, 190.
- ¹⁶ K. Łopatecki, *O instytucji dożywocia...*, s. 49. Badacz jednak nie podaje źródła swoich przypuszczeń i nie rozwija tematu. Nie wiadomo, czy chodzi mu o trzy oryginały, czy wlicza w to również kopie.
- ¹⁷ Z. Dunin-Kozicki, *Białystok w XVIII w.*, „Kwartalnik Litewski” 1910, R. 1, t. 3, s. 80 [22].
- ¹⁸ *Inwentarz b. Wileńskiego Archiwum Centralnego*, cz. 1, [oprac. I. Sprogis], Wilno 1929, s. III–IV, 333.
- ¹⁹ Zob. m.in.: Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Teki Glinki, teka 107, 110, 141–142 i inne.

- ²⁰ A. Oleńska, *Jan Klemens Branicki...*
- ²¹ A. Sztachelska-Kokoczka, *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego...*
- ²² J. Maroszek, *Dzieje województwa podlaskiego do 1795 r.*, Białystok 2013.
- ²³ A. Sztachelska-Kokoczka, A. Oleksicki, *Białystok w czasach Branickich (lata 1708–95)*, [w:] *Historia Białegostoku*, red. A.C. Dobroński, Białystok 2012, s. 95–212.
- ²⁴ Z. Michalczyk, A. Oleńska, P. Jamski, *Tyczyn miastem Jana Klemensa Branickiego. Dzieje i znaczenie fundacji artystycznych*, Rzeszów–Tyczyn 2009.
- ²⁵ *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa* [dalej: KZSP], t. 12, z. 2: *Miasto Białystok*, red. A. Oleńska, M. Zgliński, Warszawa 2015; KZSP, t. 12, z. 3: *Powiat białostocki*, red. K. Kolendo-Korczak, M. Zgliński, Warszawa 2016; KZSP, t. 12, z. 4: *Powiat bielski*, red. Z. Michalczyk, D. Piramidowicz, K. Uchowicz, M. Zgliński, Warszawa 2019.
- ²⁶ *Pałac Branickich w Białymstoku*, t. 1, *Inwentarze z XVII i XVIII w.*, cz. 1, oprac. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2018, s. 137–307; *Powinności mieszkańców miasta Tykocin według inwentarza z 1772 r.*, oprac. M. Sierba, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. 18, z. 2, s. 229–245; *Żydzi ziemi bielskiej w dokumentach z XVII–XVIII w.*, oprac. A. Leszczyński, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1980, nr 4, s. 124–125.
- ²⁷ Nie podała jednak sygnatury dokumentu ani działu w strukturze MNK. T. Zielińska, *Archiwalia dwóch rodów Branickich – herbu Gryf i herbu Korczak*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1998, t. 9, s. 44.
- ²⁸ J. Nowak, *Inwentarze, katalogi i spisy w zbiorach rękopiśmiennych Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 2003, z. 21, s. 307.
- ²⁹ Obecnie trwają prace przygotowawcze i wstępne nad wydaniem drukiem całości omawianego inwentarza.

POSTHUMOUS INVENTORY OF THE ESTATE OF JAN KLEMENS BRANICKI, CASTELLAN OF KRAKOW AND GRAND HETMAN OF THE CROWN, 1772. NEW FINDINGS REGARDING THE SOURCE BASE

The article discusses the issue of the source, which is an inventory of the estates remaining after the death of Jan Klemens Branicki, Castellan of Krakow and Grand Hetman of the Crown. The document was written down in 1772 and constitutes a fundamental source for research into the history of the Branicki family of Gryf coat of arms and Podlasie in the 18th century, but also into the estates belonging to or pledged to Branicki on the territory of the Krakow, Ruthenia and Troki provinces, as well as his Warsaw residence. Until now, researchers in their works and source editions have relied on an authenticated copy of the inventory made from the oblata entered in the Brańsk court books, which is currently held in the Archiwum Główny Akt Dawnych (Central Archives of Historical Records) in Warsaw, in the collection Archiwum Roskie, Akta osobowo-rodzinne i majątkowo-prawne z XIV–XX w., sygn. 122. The text reminds of the existence of the original inventory and brings us closer to this document, which is held in the Muzeum Narodowe w Krakowie (National Museum in Kraków) under sig. MNK VIII ms 106.